

LINGUISTICAL TYPOLOGY AND ITS IMPORTANT FEATURES IN ITS TYPES

Maftuna Adizovna ABDULLAYEVA¹
**Bukhara city for children with scoliosis
boarding school No. 23 of the specialized
sanatorium type technology science teacher**

Abstract

The article provides general information about linguistics, its types and ideas on what to look for when classifying. However, the types of linguistics are also covered in detail. It also provides an overview of the achievements and scientists who have studied it.

Key words: Linguistics, types of linguistics, typology of linguistics, sociolinguistics, applied linguistics.

TILSHUNOSLIK TIPOLOGIYASI VA UNI TURLARGA BO'LISHDA AHAMIYATLI XUSUSIYATLARI

Maftuna Adizovna ABDULLAYEVA¹
**Buxoro shahar skolioz bilan kasallangan
bolalar uchun ixtisoslashgan sanatoriy turidagi
23-son maktab-internati texnologiya fani o'qituvchisi**

Annotatsiya. Maqolada tilshunoslik haqida umumiy ma'lumot, uning turlari va turlarga ajratishda qaysi jihatlariga e'tibor qaratish lozimligi haqida fikrlar keltirilgan. Shu bilan birga lingvistika turlari haqida ham batafsil yoritilgan. Bundan tashqari bu orqali erishilgan yutuqlar va o'rgangan olimlar haqida ham qisqacha ma'lumot mavjud.

Kalit so'zlar: Tilshunoslik, tilshunoslik turlari, tilshunoslik tipologiyasi, sotsiolingvistika, amaliy tilshunoslik.

Kirish. Tilshunoslik tipologiyasi (yoki til tipologiyasi) - tillarni tuzilish xususiyatlariga qarab o'rganadigan va tasniflaydigan tilshunoslik sohasi. Uning maqsadi dunyo tillarining umumiy xususiyatlarini va tarkibiy xilma-xilligini tavsiflash va tushuntirishdir. Uning subdiplini quyidagilarni o'z ichiga oladi, lekin ular bilan cheklanmaydi: tillarni taqqoslash va til ichidagi farqni ko'rib chiqadigan sifatli tipologiya; dunyo tillarida strukturaviy naqshlarni taqsimlash bilan shug'ullanadigan miqdoriy tipologiya; ushbu taqsimotlarni tushuntirib beradigan nazariy tipologiya; so'z tartibi, so'z shakli, so'z grammatikasi va so'z tanlash bilan shug'ullanadigan sintaktik tipologiya; va lug'aviy tipologiya, bu til lug'ati bilan shug'ullanadi.

Asosiy qism. Har bir inson tili - bu so'zlashuvchilarga bir-biri bilan muloqot qilish, g'oyalar, gipotezalar, his-tuyg'ular, istaklar va ifoda etishga muhtoj bo'lgan boshqa narsalarni ifoda etish imkoniyatini beradigan bilim va qobiliyatlarning kompleksidir. Tilshunoslik bu bilim tizimlarini har tomonlama o'rganadi: bunday bilimlar tizimi qanday tuzilgan, u qanday olinadi, xabarlarini ishlab chiqarish va tushunishda qanday foydalaniladi, vaqt o'tishi bilan qanday o'zgaradi? Binobarin, tilshunoslar tilning tabiatiga oid bir qator aniq savollar bilan shug'ullanmoqdalar. Barcha inson tillari qanday xususiyatlarga ega? Tillar qanday farq qiladi va farqlar qay darajada sistematikdir, ya'ni farqlar ichida naqshlarni topishimiz mumkinmi? Qanday qilib bolalar qisqa vaqt ichida til bo'yicha bunday to'liq bilimlarni egallaydilar? Vaqt o'tishi bilan tillarning qanday o'zgarishi mumkin va tillarning qanday o'zgarishi cheklovlar mavjudmi? Tilni ishlab chiqarganimizda va tushunganimizda paydo bo'ladigan bilish jarayonlarining tabiati qanday?

Tilning tuzilishi bilan bog'liq bo'lgan tilshunoslikning bir qator subfildlariga bo'linadi:

Fonetika - nutq tovushlarini fizik jihatlarini bo'yicha o'rganish;

Fonologiya - nutq tovushlarini ularning bilim jihatlarini bo'yicha o'rganadi;

Morfologiya - so'zlarning shakllanishini o'rganish;

Sintaksis - jumalarning shakllanishini o'rganish;

Semantik - ma'noni o'rganish;

Pragmatik - tildan foydalanishni o'rganish.

Til tarkibidan tashqari, tilga oid boshqa qarashlar ixtisoslashgan yoki fanlararo tarmoqlarda namoyish etiladi:

- Tarixiy tilshunoslik
- Sotsiolingvistika
- Psixolingvistika
- Etnolingvistika (yoki antropologik tilshunoslik)
- Dialektologiya
- Hisoblash lingvistikasi
- Neyrolingvistika.

Til inson bo'lishning bunday markaziy xususiyati bo'lganligi sababli, tilshunoslik intellektual aloqalarga ega va boshqa ko'plab gumanitar, ijtimoiy va tabiiy fanlar bilan o'zaro bog'liqdir. Eng yaqin aloqalarning ba'zilari falsafa, adabiyot, til pedagogikasi, psixologiya, sotsiologiya, fizika (akustika), biologiya (anatomya, nevrologiya), kompyuter fanlari, kompyuter muhandisligi, sog'liqni saqlash fanlari (Afazi, nutq terapiyasi) bilan bog'liq.

Akademik muhitda tilshunoslikni o'rganishning asosiy maqsadi - bu bilimlarni oshirish. Biroq, odamlarning o'zaro munosabati va xulq-atvorida til markazlashganligi sababli, tilshunoslikni o'rganish natijasida olingan bilimlar ko'plab amaliy natijalar va foydalanishga ega. Tilshunoslik bakalavriat va magistratura dasturlari bitiruvchilari ko'plab turli sohalarda, shu jumladan til pedagogikasi, nutq patologiyasi, nutq sintezi, tabiiy til interfeyslari, qidiruv tizimlari, mashinada tarjima, sud ekspertizasi, nomlash va shu bilan birga yozish, tahrirlash, va nashriyot. Ehtimol, eng mashhur dastur UCSC tilshunoslik bitiruvchisi Mark Okrand tomonidan qo'shilgan bo'lishi mumkin, u Star Trek uchun Klingon tilini ixtiro qilgan.

Amaliy tilshunoslik.

Amaliy tilshunoslik lingvistik nazariyadan real muammolarni hal qilishda, ko'pincha til ta'limi sohasida foydalanadi. Masalan, tilshunoslar bolalar va kattalar tillarni qanday o'rganishi haqida o'z bilimlarini ikkinchi tillarni o'rgatish uchun o'quv materiallari va darslarni loyihalashda

va o'quvchilarning rivojlanishini tekshirishning samarali usullarini ishlab chiqishda qo'llashlari mumkin. O'qituvchilar o'zlarining darslari o'quvchilarni tez-tez uchraydigan almashinuv turlariga tayyorlashiga ishonch hosil qilish uchun odamlar haqiqatan ham tildan qanday foydalanishi haqida bilganlaridan foydalanishlari mumkin.

Sotsiolingvistika.

Sotsiolingvistika - bu sotsiologiya, odamlar guruhlarini o'rganish bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tilshunoslikning bir turi. Sotsiolingvistlar tillarning populyatsiyada qanday ishlashini tilning aholiga qanday ta'sir qilishini va populyatsiyaning tilga qanday ta'sir qilishini o'rganadilar. Sotsiolingvistlar sizning kelib chiqadigan vaqtingiz va joyingiz va o'zingizga tegishli bo'lgan ijtimoiy guruhlar siz ishlatadigan so'zlarga va ularni qanday talaffuz qilishingizga qanday ta'sir qilishini o'rganishadi.

Psixolingvistika.

Kognitiv fan bilan chambarchas bog'liq bo'lgan psixolingvistika til va ong o'rtasidagi munosabatni o'rganadi. Psixolingvistlarni ong tilni qanday egallashi va qayta ishlashi qiziqtiradi. Ular so'zlar va sintaksisning qanday saqlanishi va ularni qanday va nima uchun chaqirilishining ikkala jismoniy tomonlarini ko'rib chiqadilar. Psixolingvistlar tilshunoslikning kontseptual o'rganilishini ham ko'rib chiqadilar. Shuningdek, ular o'rganish davomida ong grammatikani qanday egallashi, til va tafakkur qanday bog'liqligi, til kontseptual guruhlarini yaratishi va metafora tushunchaga qanday ta'sir qilishi kabi mavzularni ko'rib chiqadi.

Hisoblash lingvistikasi.

Hisoblash lingvistikasi kompyuterlardan tillarning modellarini yaratish uchun foydalanadi. Ushbu modellardan til tarkibidagi nozik naqshlarni tushuntirishda foydalanish mumkin. Modellar, asosan, kompyuterlarga inson tillarini o'rgatish orqali texnologiyalar bilan o'zaro aloqalarimizni yaxshilash uchun kompyuter sanoatida keng qo'llaniladi. Bu ularga yozgan narsalarimizni o'qish va ularga javob berish hamda biz gapirganda va biz bilan gaplashganda eshitishimizga imkon beradi. Hisoblash lingvistikasi qidiruv tizimlari, ovozni tanib olish, so'zma-so'z nutq va sun'iy intellektni harakatga keltiruvchi kuchdir.

Xulosa. Tilshunoslikni o'rganish tilning mexanikasini, uning tarixi va rivojlanishini va zamonaviy jamiyatda qanday qo'llanilishini tahlil qiladi. Tilshunoslik sohasida ko'plab tadqiqot yo'nalishlari mavjud. Ba'zi tilshunos olimlar tilning tuzilishi va uni qanday tashkil qilish va tushunishga e'tibor berishadi. Boshqa olimlar tilning ijtimoiy jihatlarini va ta'sirini o'rganishlari mumkin. Boshqalar esa til va odamlarning psixologik xulq-atvori o'rtasidagi bog'liqliklarga ko'proq qiziqish bildirishi mumkin, odamning gapirish uslubi uning fikrlash tarziga qarab nimani o'rganishi mumkin. Tilshunoslik ko'plab ilmiy tadqiqot g'oyalariga ega bo'lgan keng sohadir.

References

1. Gafurova.N.N., Qurbonov A.M., Siddiqova N.N., Norova R.F.; “Charles Dickens and William Thackeray: two styles of one genre, one period” International Journal of Psychosocial Rehabilitation (Indexed by Scopus) ISSN: 1475-7192 DOI: 10.37200/IJPR/V2413/PR200797; pages: 423-429.
2. Gafurova.N.N. “Modern problems of linguistics and methods of teaching English” Proceeding of The ICECRS INDONESIA November, Vol 4 (2019): International onference on World Science and Education. Case of Asia Articles.
3. Gafurova.N.N. “General and modern linguistical features and their conditions in application” International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA issue 04, volume 84 published April 30, 2020.
4. Gafurova.N.N., Rashidov N.N.; “The role of the English language in the education system” “Buxoro islom madaniyatini modernizatsiyalash va turizimni barqaror rivojlantirish istiqbollari”; Xalqaro ilmiy-amaliyanjuman; 24-fevral 2020 yil Buxoro.